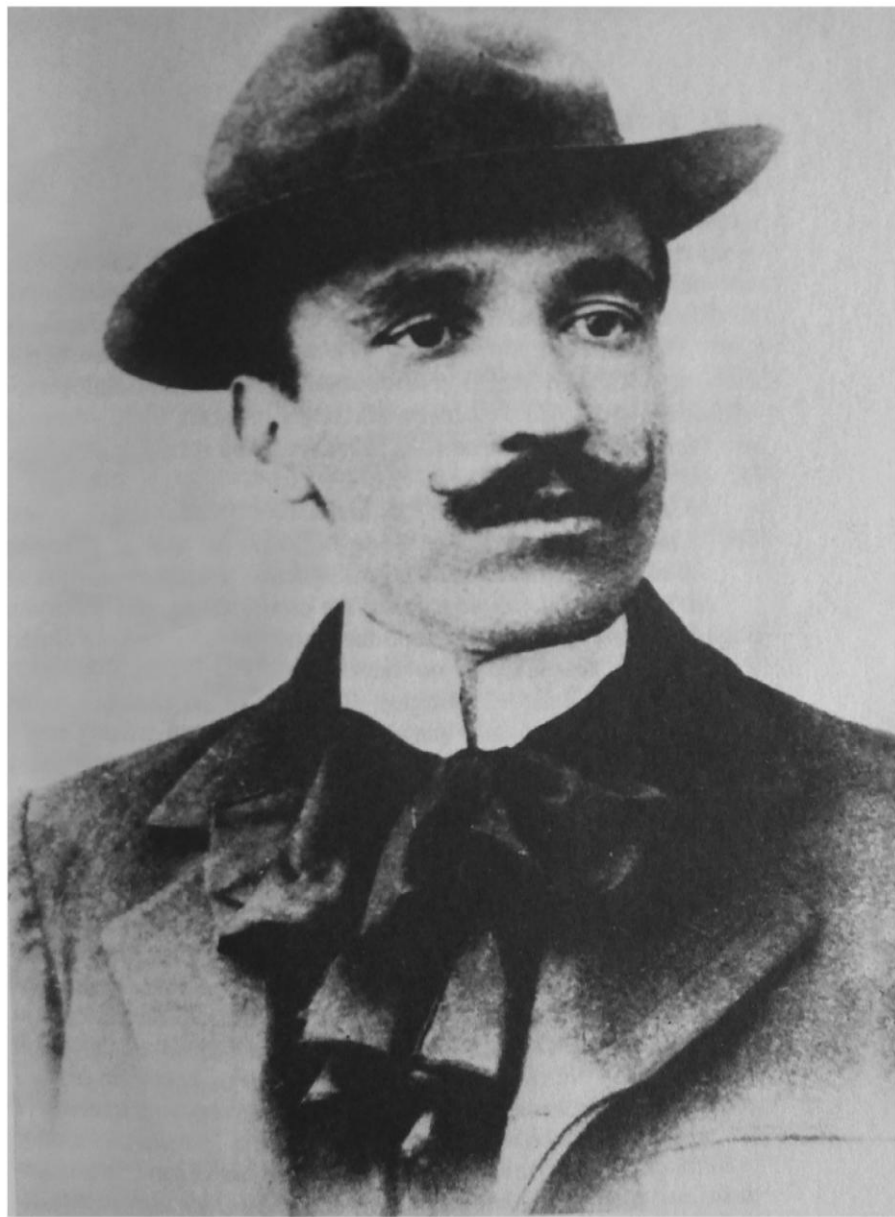

Dubravka Oraić Tolić

**MATOŠEVA IDEJA NACIJE
U DOBA GLOBALIZACIJE**

Struktura predavanja:

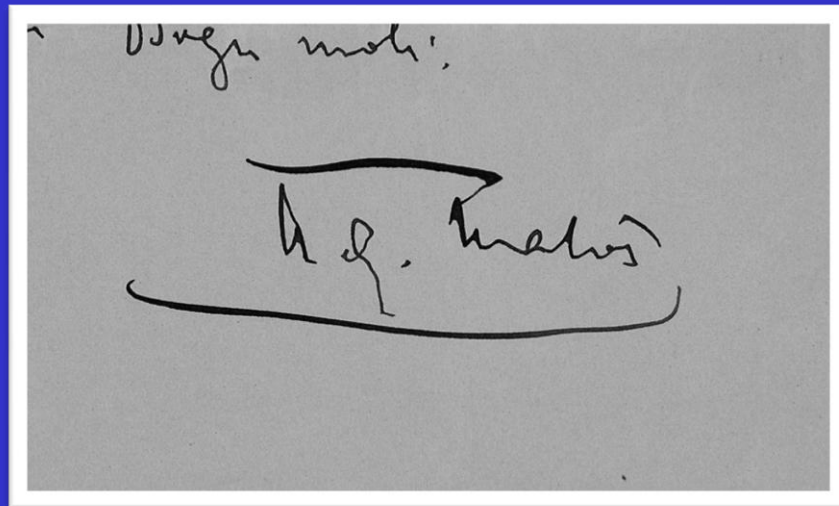
I. ANTUN GUSTAV MATOŠ

II. MATOŠEVA IDEJA NACIJE

III. ESTETSKE REPREZENTACIJE IDEJE NACIJE

IV. MATOŠEVA IDEJA NACIJE U DOBA GLOBALIZACIJE

I. ANTUN GUSTAV MATOŠ (1873. – 1914.)

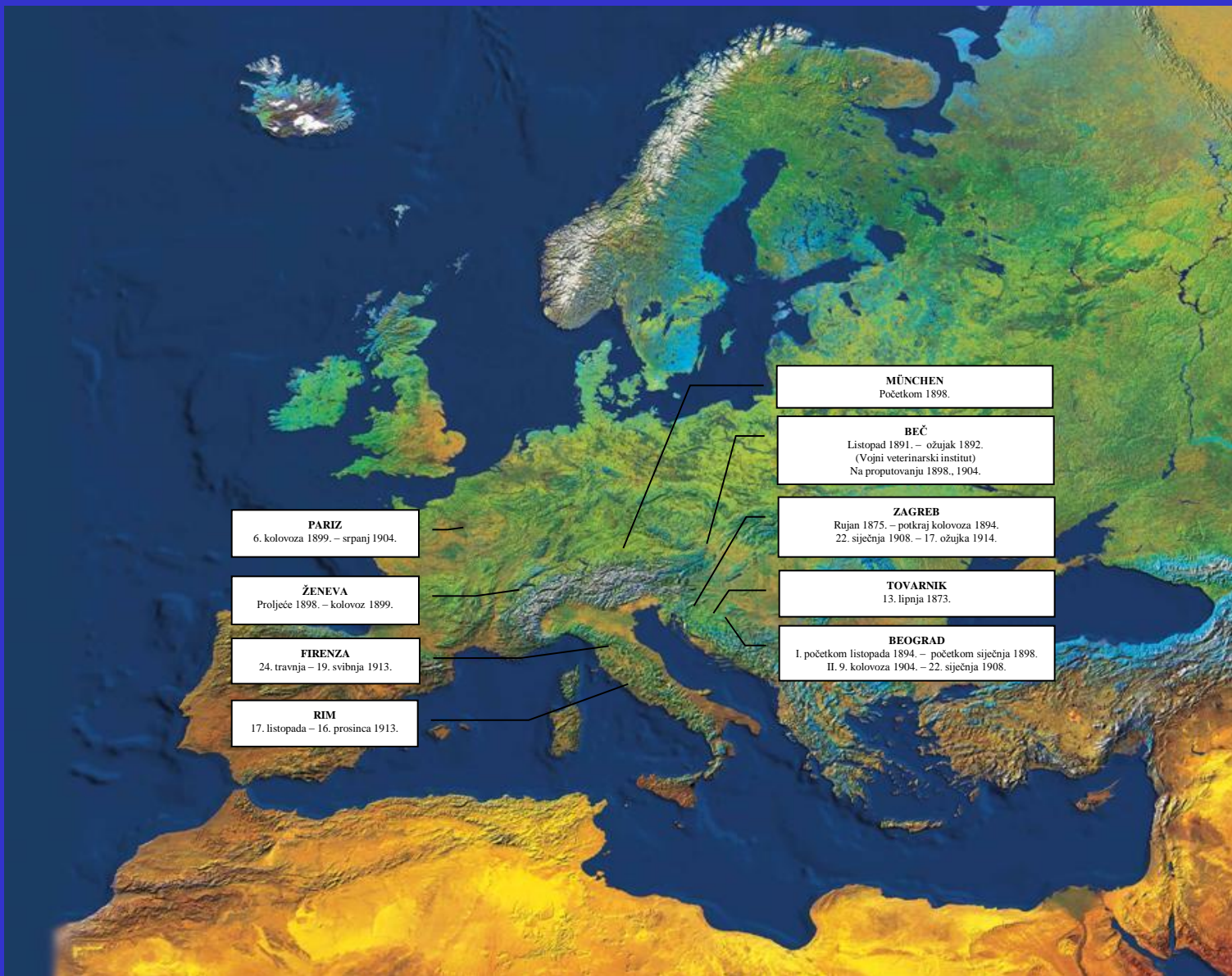
- A. G. M. – prvi put 1897. u sarajevskoj „Nadi“
- magična formula hrvatske književnosti

- središnja figura hrv. knjiž. na prijelazu 19. i 20. st.
- moderni klasik:
  - svi žanrovi
  - univerzalnost estetskih oblika i misli
- rođen u Tovarniku, odrastao u Zagrebu:

Ja sam dakle Bunjevac porijeklom, Srijemac rodom, a Zagrepčanin odgojem. (V: 290)

- bijeg iz austrougarske vojske; 14 godina u egzodusu

Karta Matoševih lutanja Europom

Rodna Slavonija

- prvi put na bijegu prema Beogradu

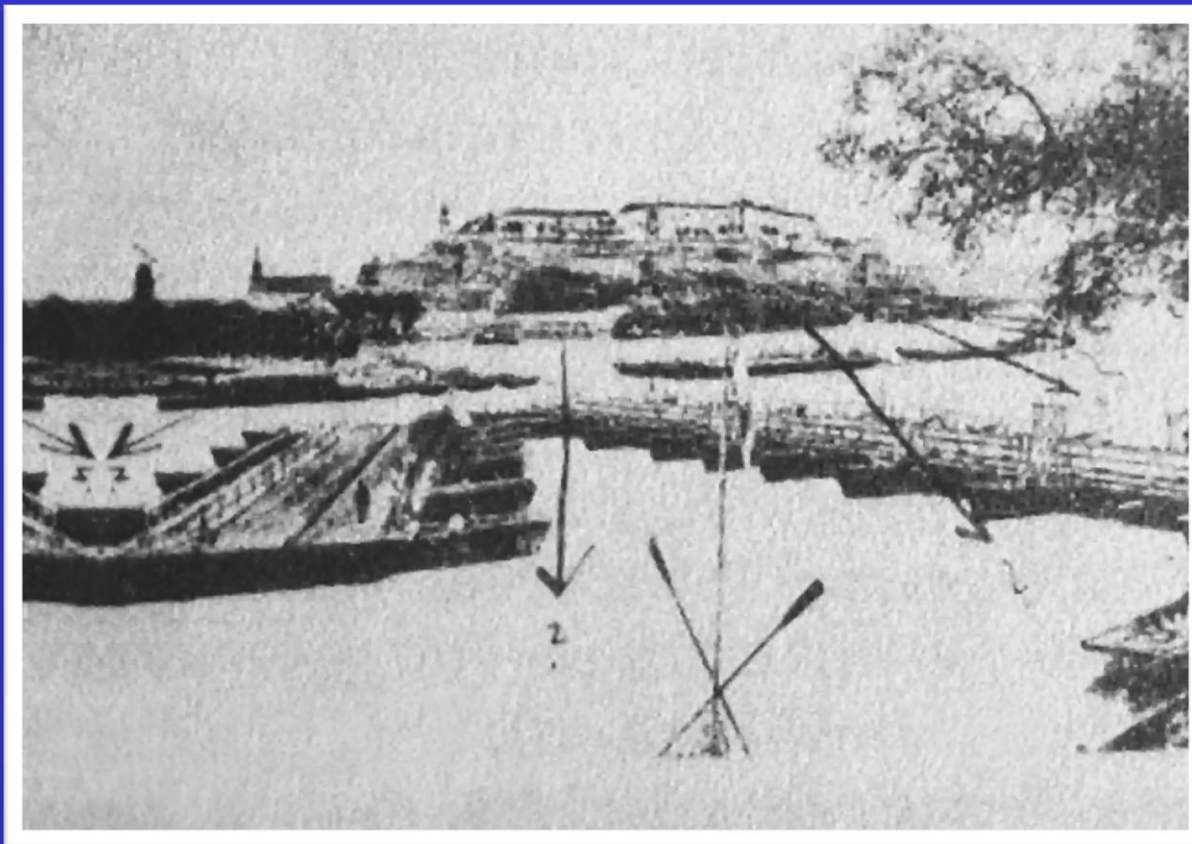
Rođen sam Srijemac i kao Zagrepčanin nisam nikada vidio svoju kolijevku, i nije čudno što se u meni, u zô čas, probudila ljubav za rođenom grudom. (IV: 261–262)

- boravak u Vukovaru prije uhićenja u Mitrovici:

Moji rođaci, bački seljani, lijepo me ugostiše, i za tri dana vratim se preko Vukovara u Mitrovicu odakle ću ravno u Beograd (ibid.)

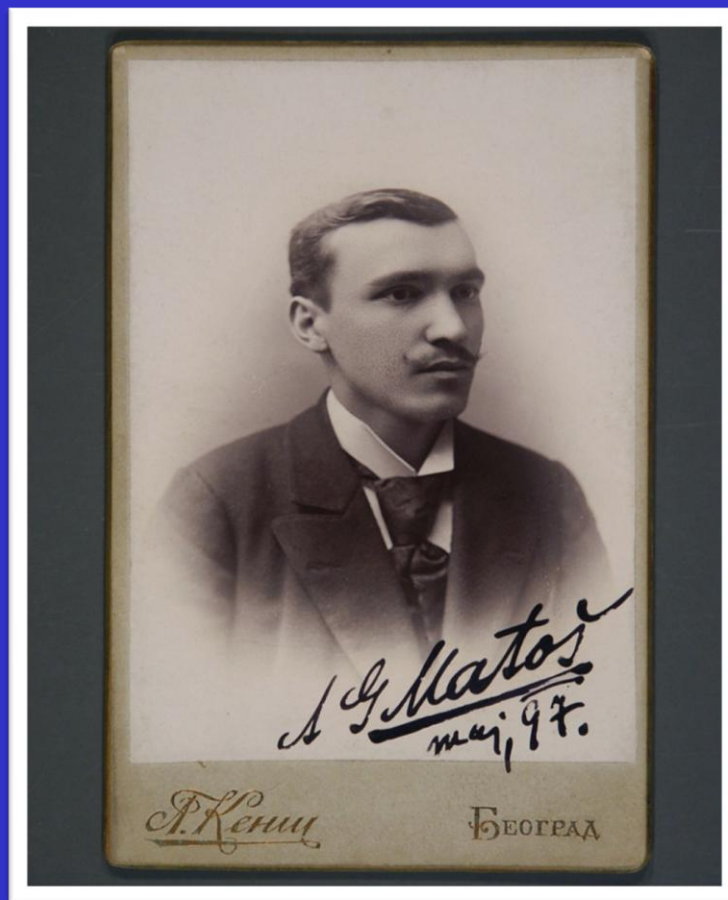

- tamnica u Petrovaradinu, bijeg:

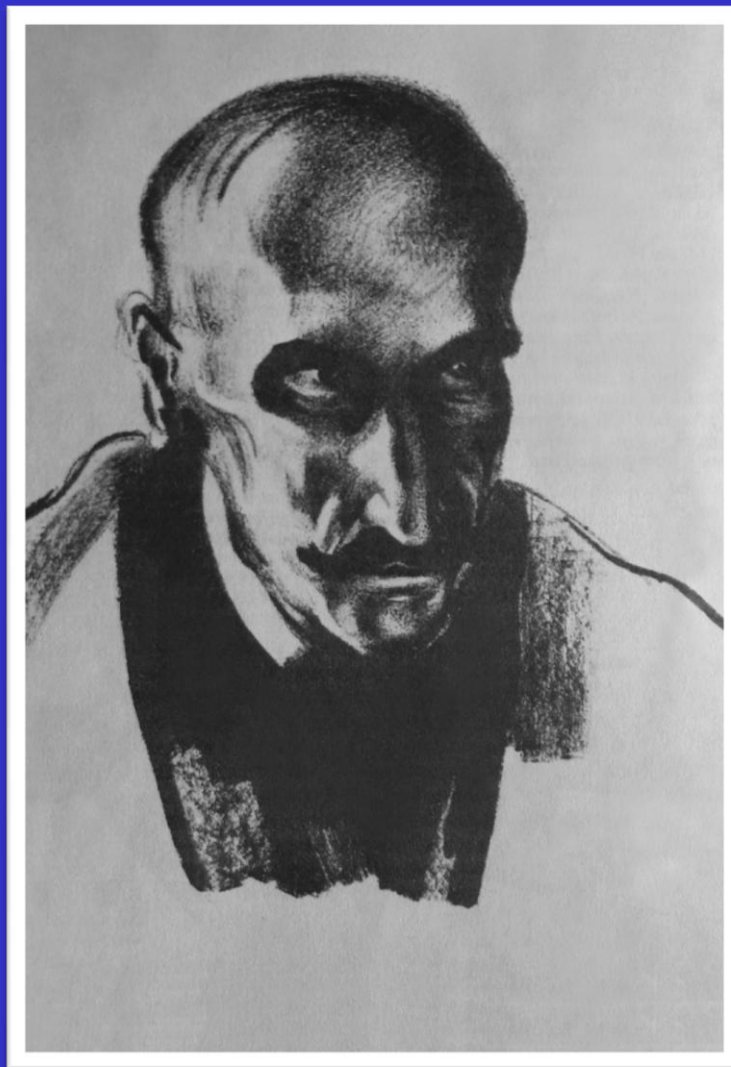

- dolazak u Beograd početkom listopada 1894.:

Postao sam čelista, pa novinar, literat. Nije bogzna što. (IV: 265–266)

II. MATOŠEVA IDEJA NACIJE

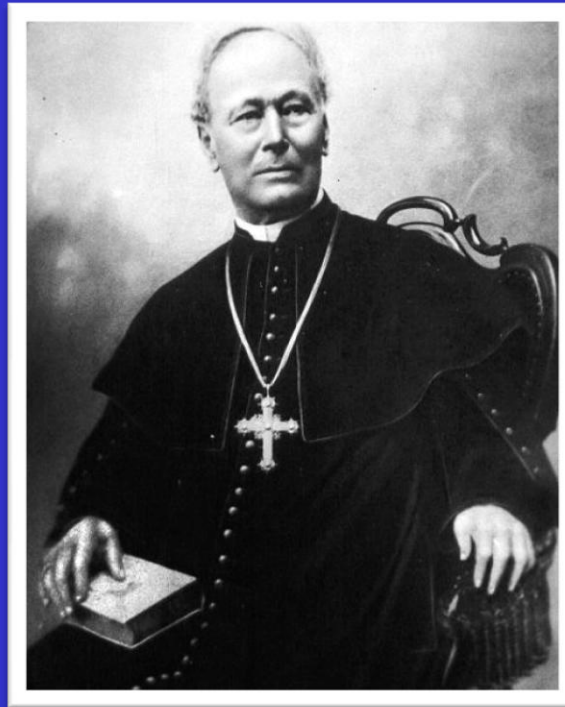
Rasprava o naciji i nacionalnim identitetima na kraju 20. i početku 21. st.

- **stajalište I: KRAJ IDEJE NACIJE**
  - **Eric Hobsbawm:** nacija pripada modernoj kulturi; završila sa svim drugim „velikim pripovijestima“
- **stajalište II: OŽIVLJAVANJE IDEJE NACIJE**
  - **Antony Smith:** kada je riječ o kolektivnim identitetima, nacija „nema konkurencije“

Dvije hrvatske političke ideologije

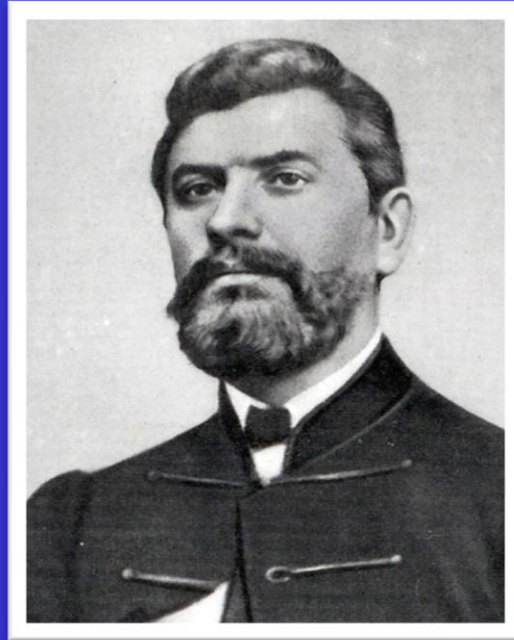
- **Ilirizam/hrvatski narodni preporod (1830. – 1850.): dvije ideje moderne nacije** stopljene u jedinstvu
  - **jezični i etnički model nacije**
    - Gajeva pravopisna reforma
    - izbor štokavskoga narječja
    - ideja slavenstva i južnoslavenstva
    - Bečki književni dogovor 1850.
  - **državnopravni model nacije**
    - pozivanje na „municipalna prava“ i tradicionalnu državnost

- **Ideja nacije I: J. J. Strossmayer**

- **Narodna stranka**
- Hrvatska – „Pijemont“ Južnih Slavena
- kulturno okupljanje oko Zagreba
- osnutak JAZU 1866.

- **Ideja nacije II: Ante Starčević**

- **Stranka prava**
- poziv na državnopravnu tradiciju: „natio croatica“
- lozinka:

Ni Beč ni Pešta, nego samostalna Hrvatska!

- **Matoš**

- član Stranke prava, ali ne „političar zanatom“:

Književnik sam, a ne političar, mada sam uvijek bio i ostajem uvjereni nacionalista, dakle starčevićanac i pravaš (XVI: 47)

- izlazak iz stranke 1909.
- ideolog mladih starčevićanaca:

Stekliš sem bil i stekliš bokibokme bum vumrl. (1914)

Matoševa ideja nacije

- opća teza u literaturi: Matoš

„dosljedan samo u nedosljednosti“ (A. Bazala)

- novo čitanje iz vizure kulturologije i antropologije:

dosljedna koncepcija nacije u tri sloja:

- politički model
- kulturni model
- primordijalni elementi

1. POLITIČKI MODEL NACIJE:

- oblik **državljanstva**
- **nije etnička ni rasna kategorija**
- **politički Hrvati:**

svi koji prihvaćaju Hrvatsku kao svoju
državu

bez obzira na etničku, vjersku i
rasnu pripadnost

○ model nastao:

■ u sukobima na hrvatskoj političkoj sceni s tradicijom Strossmayerova jugoslavenstva

❖ tadašnja hrvatsko-srpska koalicija

❖ „vidovdanski Jugoslaveni“

- u susretu s Renanovim esejem *Što je nacija?* (*Qu'est-ce qu'une nation?*, 1882)

- po Renanu:

- nacija je zajednica «istociljnih» interesa svih građana na određenome teritoriju:

„solidarnost na višoj razini“

- nacija nije prirodno dana činjenica; rezultat pristanka svih ljudi:

„nacija je svaki dan na referendumu“

- obilježja Matoševa političkoga modela nacije:

DA:

- zajednička povijest
- zajednička državnost
- zajednički teritorij
- zajednički interesi

NE:

- jedinstvo krvi
- etničko jedinstvo
- jedinstvo rase
- jedinstvo vjere

○ JEZIK

može i ne mora biti obilježje nacije:

Hrvati i Srbi su dva naroda jer su tečajem historije dvije posebne povijesti, dvije posebne države i državne misli. Jedno pleme, ali dva naroda, kao Danci i Norvežani, kao Jenki i Englezi, kao francuski Belgijanci i Francuzi, kao Nijemci Austrije i Nijemci Germanije. Riječ narod nije toliko obilježje plemenske i jezične koliko one zajednice interesa jedne ljudske grupe koja se ostvaruje u zajedničkoj misli političkoj. (XVI: 93)

○ etnički Srbi u Hrvatskoj – POLITIČKI HRVATI:

trebali bi

- prihvatiti hrvatsku državu
- dijeliti interese s etničkim Hrvatima
- ostvarivati kulturnu autonomiju

Matošev pozitivni politički program za etničke Srbe: kulturna autonomija

Neka se Srbi zadovolje sa svim autonomnim plemenskim garancijama koje im u nesrpskim zemljama danas samo naš ustav daje, neka budu politički dobri Hrvati, i ja bih dragovoljno pristao da im se u ime srpsko, kao u ime plemensko, neće dirati. (XV: 153)

Negativno političko stanje: politika *corpus separatum*:

Srbi su u Hrvatskoj država u državi, društvo u društvu, dajući ton vladinoj politici, eksploatišući u svoju korist i Nagodbu i socijalizam, organizujući se ekonomski i politički sasvim odijeljeno od Hrvata, ne dijeleći ni jednog jedinog hrvatskog ideala, pomažući samo sebe, dok Hrvat bojkotuje samo Hrvata. (XV: 154)

1. KULTURNI MODEL NACIJE

- nastao u **kontrastu** s Beogradom, Srbijom i srpskom kulturom
- Matošev odnos prema Beogradu i Srbima

p o z i t i v a n:

- volio Beograd kao uspomenu

„više slatku, nego gorku“

- kazališne, glazbene i književne kritike
- brojna prijateljstva

Primjer:

Ja kao Hrvat starčevićanac proživio sam više godina među braćom Srbima, i to u glavnom gradu slobodne kraljevine Srbije, u Beogradu. Nikada nijesam zatajivao svoje političke nazore u njihovom društvu. Iako smo se mnogo puta zbog oprečnih nazora sukobili, ništa nije smetalo da sam imao a i danas brojim priličan kadar najboljih prijatelja i iskreno odane mi slavenske braće među njima zato jer nijesam nikada opazio da su braća Srbi ma samo pokušali steći ili podržavati to međusobno prijateljstvo, slogu, ljubav i poštovanje na furtimaški način, a na račun mojih hrvatskih narodnih osjećaja i svetinja. (XVI: 34)

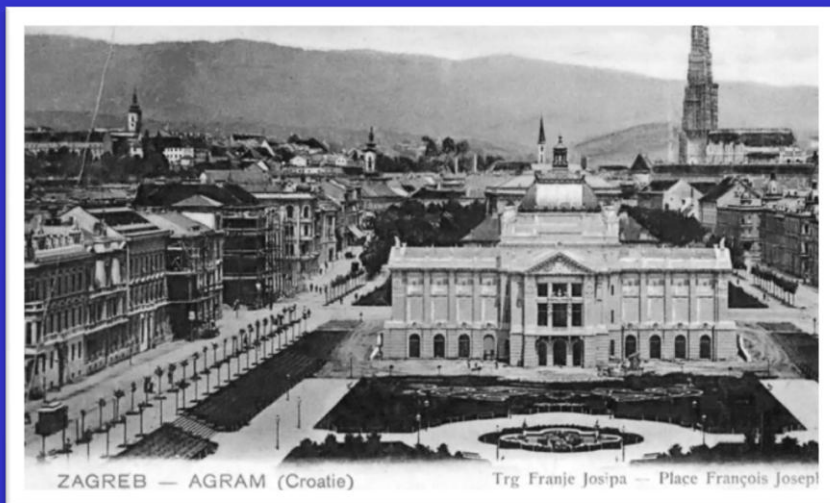
○ model **distinktivne nacionalne kulture:**

■ kontrastna figura:

❖ MI – ONI

❖ TU – TAMO

❖ Zagreb – Beograd

- **tri teksta:**

- **pismo bratu Leonu 1894.** („Ne znam datuma. Srijeda“):

Zagreb:	Beograd
planski parkovi	kavane
zvuci klavira	marševi i polke
moda	„slasni štrudel“ burek

- **ulomak o Hrvatima i Srbima** u putopisu *Oko Lobora*, 1907.
(IV: 88-89):

Tamo ceste da polomite vratove, ovdje ravne kao stolovi.

Tamo više blagostanja, proze i novca, kod nas više komforma,
poezije i stare kulture.

Oni su bogati seljaci, mi smo siromašni plemenitaši.

Oni bizantinci – mi jezuiti.

Njihove su žene obično žene od dužnosti, naše su žene od ljubavi i
zato naš život ima više poezije.

Oni su realisti – mi idealisti.

Oni su bolji novinari i kritičari, mi smo vrsniji umjetnici.

Oni smatraju često i Hrvatsku srpskom zemljom, dok mi Srbije ne
smatramo zemljom hrvatskom...

- usporedba Beograda i Zagreba u feljtonu *Dva grada*, 1910. (XV: 232–235)

Okolica i svakodnevica:

Beograd ima ljepši položaj, Zagreb – okolicu.

Beograd ima električni tramvaj – Zagreb ga nema.

U Beogradu je meso jeftino, u Zagrebu skupo.

Tamo se više pije crna kafa, ovdje – vino.

Tamo su odijela skupa, kod nas mnogo jeftinija.

Politika i društvo:

Beograd ima domaću dinastiju, Zagreb rijetko kad ima domaćeg bana.

Tamo su i Rumunji Srbi, tu su i pravoslavni Nehrvti.

Tamo radi Narodna skupština u staji, a ovdje debatira Sabor u
kokošinju.

Mi imamo bolje činovnike, oni – bolje političare.

Oni imaju odviše, mi premalo slobode.

Rodni odnosi, tradicija, kulturni krugovi:

U Beogradu ima žena premalo, u Zagrebu odviše.

Dok su u Zagrebu lijepe dame na glasu, u Beogradu su muškarci, naročito časnici, poprečno ljepši i elegantniji od tamošnjih žena.

Zagreb ima tradiciju, Beograd je nema.

U Zagrebu se govori njemački, u Beogradu više francuski.

Tu je Zapad sa svim političkim zaostalostima Istoka, tamo je Istok sa svim demokratskim orgijama Zapada.

Kulturni stereotipi (prepoznatljivi i danas)

Zagreb / Hrvati:

KULTURA

ZAPAD

SREDNJA EUROPA

NJEMAČKA

ŽENE

IDEALIZAM

POEZIJA

Beograd / Srbi:

POLITIKA

ISTOK

BALKAN

FRANCUSKA

MUŠKARCI

REALIZAM

PROZA

3. PRIMORDIJALNI ELEMENTI IDEJE NACIJE

- **najdublji sloj:**

- Matoševa ideja i umjetnička praksa KRAJOLIKA
- ljubav prema DUHU MJESTA
  - (*genius loci*)
- osobni, intimni odnos prema ideji nacije
- onkraj svake ideologije i političkih uvjerenja

- Što je Matoševa ideja krajolika?

- NIJE stvarni geopolitički teritorij
- JEST simbolični prostor – konstrukt kolektivne i osobne domovine / zavičaja

○ **Kako je nastala?** U susretu s idejama

❖ J. J. Rousseau

Rodna su mjesta najbolji biografi. (III: 85)

❖ Henri-Frédéric Amiel

❖ Maurice Barrès

○ **Novo čitanje:** pojam ETNOLIK (*ethnoscape*) Antony Smitha

- ❖ sakralizirani poetski krajolik
- ❖ ispunjen osobnim i kulturnim sjećanjima
- ❖ simbolični konstrukt domovine
- ❖ nastaje na dva načina (1999:16)

„historizacijom prirode“

„teritorijalizacijom etničkih sjećanja“

- **Matoš: etnosimbolist sto godina prije A. Smitha**

- **KULTURNI ETNOLIK**

- ❖ prostor ispunjen kulturnim tragovima

- ❖ stari dvorci, vladari, znameniti ljudi

- ❖ „loborski“, „samoborski“, „grobnički“, „grički“ etnolik:

„idealna hrvatska mjesta“ (IV: 99)

Svi, svi tragovi našeg suverenstva u Hrvatskoj propadoše, samo zrinjski i frankopanski gradovi ostadoše kao svjedoci stare energije hrvatske. (IV: 115)

- **PRIRODNI ETNOLIK: dva oblika**
  - ❖ **zavičajni ili osobni etnolik**
    - simbol osobnoga identiteta
    - metafizičko jedinstvo čovjeka i prirode
    - konstrukt „male domovine“

- **primjer zavičajnoga etnolika:**

Ako nam je duša rezultat dojmova, ako su ti dojmovi većinom hrvatski zvuci i hrvatske slike, slike krajeva hrvatskih, duša je naša kao ovo drveće i voće rezultat hrvatskog pejzaža. Mi smo kao ta jabuka i taj grozd plodovi te zemlje, i ta okolica nas toga radi toliko očarava, zanosi i privlači, jer sebe, jer prvobitne dijelove duše svoje tu vidimo kao u ogledalu svog zagonetnog izvora. Drugi, tuđinski kraj može biti vrlo sličan ovome, ali ga toliko ne razumijem, jer nisam njegov plod, jer mi govori tuđim jezikom. Sunce, planeti, brda i biline iste su kao ovdje i u drugim zemljama, kao stanovnici što su ljudi kao tu, ali bilje, brda, zvijezde i mjesečina govore u Hrvatskoj istim jezikom kao Hrvati.“ (*Iz Samobora*, IV: 99)

❖ domovinski ili kolektivni etnolik

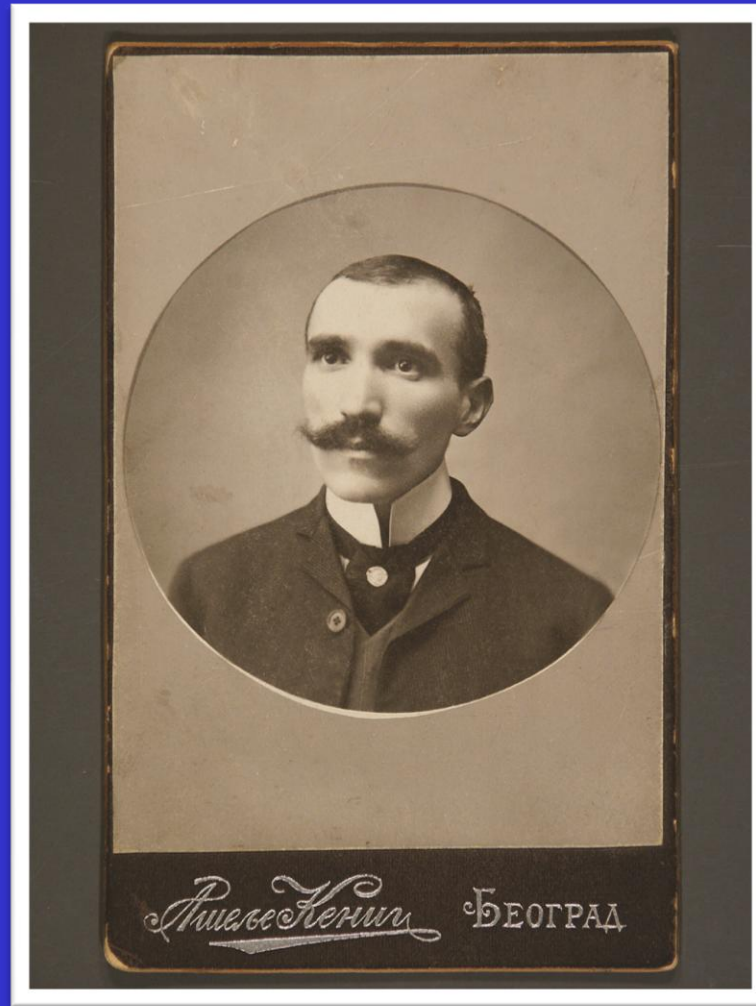
- simbol kolektivnoga identiteta
- vezanost uz ukupni nacionalni prostor
- konstrukt „velike domovine“
- hrvatsko domoljublje: „naturistično“
  - ✓ ljubav prema ljepoti krajolika
  - ✓ izraz u himni *Lijepa naša...*

○ **primjer domovinskoga etnolika:**

Hrvatska kao ljupko mjesto (*locus amoenus*)

(...) i dok druge himne većinom slave domovinu kao vjeru ili kao čovjeka, kao zajednički simbol religiozni ili moralni, za hrvatsku dušu je silno karakteristično što Domovina Mihanoviću nije toliko načelo borbe i pravde, što mu domovina nije toliko čovjek i narod, koliko zemlja, divna, lijepa naša domovina sa ravnicama i planinama, vedrim nebom, blagim noćima, toplim ljetom, bistrim vodama, sa ladanjskim mirnim životom žetve i paše, sa pjesmama i seljačkim idilama. (....) Mihanović voli dakle nadasve Hrvatsku kao prirodu, dakle njene prirodne ljepote. Hrvatski patriotizam je prema tome prije svega *naturističan*“ (IV, 294–295)

III. ESTETSKE REPREZENTACIJE IDEJE NACIJE

- **Matoš razlikuje:**

- politički angažman i estetsku djelatnost
- nacionalizam i artizam
- Matoša-novinara i Matoša-književnika

- **Matoševo shvaćanje umjetnosti:**

- esteticizam:

Ljepoti čistoj himnu zapjevajmo (V: 42)

- protivnik tendenciozne književnosti
- sukobi u književnoj kritici: „protunošci“
  - Milan Marjanović – hrvatska književnost
  - Jovan Skerlić – srpska književnost

- **misao I:** u umjetnosti je

„sadržaj sporedno, a izraz – nova modifikacija tog sadržaja – glavno“
(*Umjetnost i nacionalizam*, 1912)

- **misao II:**

Budući da je svako dobro umjetničko djelo (...) obilježeno već svojim narodnim glavnim obilježjem – jezikom svojim, valjano literarno djelo je uvijek nacionalno, pa zato može ali ne mora imati posebnih nacionalnih tendencija. (*Patriotizam i književnost*, 1912)

- POZNATO:

- **sadržaji Matoševe publicistike i feljtonistike** prelaze u njegovu umjetnost, pa i u liriku
- napose **konceptija nacije**:
  - ideja
  - svakodnevna politika
  - nacionalna povijest, mitovi i simboli

- MANJE POZNATO:

- način na koji Matoš spaja:

- dva medija – novinarstvo i književnost
    - dva diskursa – publicistički i estetski
    - dva područja svoje biografije – politiku i poetiku

- ESTETIZACIJA ideje nacije
  - **četiri estetske strategije:**
    1. humor, ironija, groteska
    2. intertekstualnost i citatnost
    3. slike žene-domovine
    4. esteticistički stilovi umjetničke moderne

1. HUMOR, IRONIJA, GROTESKA

- **Odakle? Baština pravaške tradicije:**
  - Starčevići politički eseji i satirični diskurs
  - Kovačićeva karikatura, satira i parodija
- **Na što se odnose? Na teme i motive**
  - iz suvremene političke zbilje
  - iz društvene stvarnosti Matoševa doba

- **Gdje se pojavljuju? U svim žanrovima:**
  - **umjetnička proza** s realističkim okvirom
  - **lirika** s političkim i društvenim temama
  - **dionice putopisa i feljtona**, najčešće u kontrastu s idiličnim etnolicima
- **Što se događa s idejom nacije?** Nacionalni simboli i političke teme
  - rasterećuju se opuštenim govorom
  - karnevaliziraju
  - postaju predmetom smijeha

- **primjer I:** pripovijetka *Moć savjesti* (1892);

groteska

- nad krevetom pisara Jose Cicvarića visi slika Ferde Quiquereza
Krunidba kralja Zvonimira
- hrvatskoga kralja krune „požutjeli velikaši“
- oko glave ne sja visoki svetokrug ili aureola, nego pučki
sinonim „kolobar“

- **primjer II:** impresionistička minijatura *Kip domovine leta 188** (1895)
  - **humor:** Zagrepčani se „ušeprtljiše“ zbog „onijeh grbova“
  - **mješavina humora, groteske i sućuti:** prizor piljarice Pepice Pogačić pregažene konjskim kopitima:

Po amazonskim joj se grudima prosuo luk, peršun, voće, salata i krunice različita cvijeća. (I: 53)

- **primjer III:** autobiografska pripovijetka *Nekad bilo – sad se spominjalo* (1900); **humoristični efekti**
  - domaćin domoljubne kurije „ujak“ Alagović „zbog mađarskih konduktera ne vozi se nikada na željeznici“
  - gostinska soba – karikaturalna „sobetina“ stilizirana u nacionalnim bojama „crveno-bijelo-modro“
  - na vratima „našaran“ starčevićanski slogan *Bog i Hrvati*

- **primjer IV:** sonet *Basna* (1914); „satirična alegorija“
  - Hrvatski državni sabor – kokošinjac („prelo“ na kojemu se okuplja „perad“)
  - mađarska politika – „lisac“ koji „družinu“ skuha za „užinu“
  - humoristične efekte pojačavaju:
    - sonetna forma
    - višesložne rime iz feljtonističkoga govora:

*naciju – deputaciju, delegaciju – deklaraciju,
konstatirao – blamirao*

Sva se perad skupila na prelo:
Susjed lisac trijebi naciju!
Zaključ i se poslati mu smjelo
– Kao uvijek – deputaciju.

Zastupnici ostaviše selo,
Sastaviše delegaciju,
Državniku stigoše na sijelo,
Predaše mu deklaraciju.

Majstor – kao uvijek – družinu
Zakolje i spremi užinu
Sve bez zbora i bez dogovora,

Dok je sabor konstatirao
Da se komšija blamirao
Kršeć jasni smisô ugovora.
(V: 107)

- **primjer V:** *Stara pjesma* (1909); **karikatura suvremenika**

O, ta uska varoš, o, ti uski ljudi,
O, taj puk što dnevno veći slijepac biva,
O, te šuplje glave, o, te šuplje grudi,
Pa ta svakidašnja glupa perspektiva!

Čemu iskren razum koji zdravo sudi,
Čemu polet duše i srce koje sniva,
Čemu žar, slobodu i pravdu kada žudi,
Usred kukavicâ čemu krepost diva?

Među narodima mi Hrvati sada
Jesmo zadnji, robovi bez vlasti,
Osuđeni pasti i propasti bez časti.

Domovino moja, tvoje sunce pada,
Ni umrijeti za te Hrvat snage nema,
Dok nam stranac, majko, tihu propast sprema.
(V: 43)

- **primjer VI:** pjesma *Revija I* s temom izbora za Hrvatski sabor u prosincu 1911.; **humor i satira**

Jedni su za Starčevića,
Drugi su za Tomašića,
Treći za koaliciju.
Ovo nije pravi posel,
Postal bum na koncu osel,
Živi Bog policiju!
(V: 125)

- **primjer VII:** pjesma *Ispovijest*; **lirski ludizam** (tradicija na koju se oslanja Ivan Slamnig)
  - ime osnivača Stranke prava u neprimjerenom kontekstu
  - lirska junakinja dobila izvanbračno dijete od Ante, ali:

Ne od Ante Starčevića
– To s' razumije! –
Već od drugog fićfirića
Što sve to umije.“
(V: 118)

1. INTERTEKSTUALNOST I CITATNOST

- **Gdje se pojavljuju intertekstualnost i citatnost?**
  - u svim žanrovima i svim temama
- **Što se događa s nacionalnom ideologijom?**
  - posreduje se preko erudicije i tuđega govora
  - dolazi do **dvostruke estetizacije**:
    - preko izvornoga tuđeg teksta
    - preko uključivanja u vlastiti kontekst

- **Oblici citatnosti i intertekstualnosti u Matoša:**
  - **različiti kulturni izvori**
  - **različiti oblici** susreta s tuđim tekstovima:
    - pravi citati
    - citati po sjećanju
    - ugrađeni i preoblikovani citati
    - reciklaža
  - **kako djeluju intertekstualnost i citatnost?**
    - ideologija se prelama kroz tuđe riječi
    - idejna se argumentacija zamjenjuje kulturnim dekorom

- **Intertekstualnost i citatnost u prozi i putopisima:**

- Modus I: citati po sjećanju**

- **primjer** : priповijetka *Nekad bilo – sad se spominjalo*
      - uvod u temu zavičaja: **moto iz Preradovićeve pjesme *Putnik***

„Gdje od drage domovine

Svako jutro sunce sine...”

Modus II: ugrađeni i preoblikovani citati

- **primjer:** feljton *Lijepa naša domovina*; vokativna apoteoza domovine

- u biblijskome citatu:

kruše naš svagdašnji (IV: 296)

- u leksički nadograđenu ritmičkome citatu poznatih Gundulićevih stihova iz *Dubravke*

draga, sveta, gažena, mučenička zemljo naša Hrvatska
(ibid.)

- **Intertekstualnost i citatnost u lirici**

Modus I: igre citatima

- **primjer:** sonet *Pri svetom kralju* (1910); **pravi citat pripisan krivom adresatu**
  - izreka bana Ivan Erdődy na hrvatsko-ugarskom saboru u Budimu (1790):

Regnum regno non praescribit leges

- Matoš ju pripisuje starijemu banu Tomi Erdődyju, sudioniku u pobjedi nad Osmanovcima pod Siskom (1593)

- u posljednjoj tercini „kip“ Tome Erdődyja izgovara majci-Hrvatskoj izreku svoga dva stoljeća mlađega pretka za koju kao stariji ban nije mogao znati:

U katedralu, kad su teške noći,
Na Banov grob zna neka žena doći
S teškim križem cijele jedne nacije,

A kip joj veli: Majko, audiantreges:
Regnum regnonon praescribit leges,
(V: 16)

Modus II: recikliranje tuđega govora

- **tekstovi koje Matoš reciklira:**

- pučki iskazi
- budničarska lirika
- domoljubna književnost

- **razine reciklaže:**

- leksik
- sintaksa
- stih
- ritam

- **funkcije reciklaže:**

- NIJE: neposredna domoljubna lirika Harambašićeva tipa
- JEST: svjesna estetska preradba
  - tekst s nevidljivim navodnicima
  - nacionalne ideje, teme i motivi iz feljtonističkoga diskursa
    - ✓ oslobađaju se ideološkoga okvira
    - ✓ postaju estetske činjenice

- **primjer I:** iz poeme *Mòra* (1907); **nestandardni govor**

Ispalo mi oko – *iščero* ga brat,
Ne znam kad,
Jer sam, *vajmeh*, roda sužanjskoga,
Roda zlovarnoga, roda *horjatskoga*,
Pa tako nemam usred noći mira,
Ter eto ležim bez tankog *duplira*,
Bez srodne suze i bez spomenika,
Ko pod onom brazdom – brazdom Kvaternika...
(V: 53)

- **oblici nestandardnoga govora**

- zastarjeli pučki izrazi „išćero“, „vajmeh“, „ter“
- turcizam „horjatski“ (pokvarenjački)
- talijanizam „duplir“ (velika voštana svijeća, dvostruki svijećnjak)

- **funkcija nestandardnoga govora:**

- gubi se ideološki naboj nacionalnog simbola: Kvaternika
- dolazi do estetizacije ideje nacije

- **primjer II: sonet *Gnijezdo bez sokola* (1911); jezična citatnost:**

stariji genitiv na - ah

Ja vučem čemer magle tvojih górah,
Očajnost zvijezdah što nad tobom niču,
U meni jeca sjena tvojih dvórāh,
Moj otrcani, kraljski, banski Griču!

Ja nosim Gospe staromodnu priču,
Na kuli Vrata, Svijeću gorkih Mórāh,
Pa pjesmu što pod starcem tramom kliču
Dijaci, zvona preporodnih zórāh.

Za orlom, strofo! Tu je odžak Zrinjskih,
U gradu tom je vilovo Lisinski,
U gradu tom je susto Vraz i Gaj.

Dijetenklasnih pokraj ovih uzah
Bje krv Ilirah, Mate Gupca suza:
Ta žuhka suza, slatka kao kaj.

(V: 74)

- **iz tematske vizure:** grički etnolik
  - identitetski simbol Griča: Majka Božja Kamenitih vrata
    - ✓ perifraza “Gospe staromodna priča“
    - ✓ metonimija Vrata i Svijeće
  - imena-simboli iz nacionalne povijesti:
  - dva događaja vezana uz Markov trg
    - ✓ Srpanjske žrtve 1845. u metonimiji „krv Ilirah“
    - ✓ mitska krunidba vođe Seljačke bune u sinegdohi „Mate Gupca suza“

- **iz formalne vizure:** dominira stariji genitiv množine na *–ah*:

- **dva oblika u tekstu:**

zvijezdah, Ilirah

- **niz dvosložnih rima:**

górāh– dvórāh– Mórāh– zórāh

- **prevareno očekivanje istoga modela:**

uzah – suza

- **funkcija starijega genitiva na *–ah*:** estetizacija ideje nacije
preko citatnih rima

2. SLIKE ŽENE-DOMOVINE

- **rodno slikovlje:**
  - najdublja struktura moderne nacije
  - moderni nacionalizam – muška ideja i muški kulturni projekt
- **utemeljiteljska slika** modernoga nacionalizma – **rodna alegorija o buđenju u dvije verzije:**
  - **majka-domovina** budi usnule sinove
  - **moderni muškarci / intelektualci** bude usnulu **ljepoticu-domovinu** (odatle termin *budnice* za preporodne pjesme)

- **alegorija o buđenju u temeljima hrvatskoga narodnog preporoda / ilirizma**

- domoljubna elegija Pavla Štoosa *Kip domovine vu početku leta 1831.*
- Hrvatska: propala kraljica-majka koja budi usnule sinove:

Z slamicum kitu nosi povitu,
A glavu z črnum pečum pokritu,
Ter tak žalosna sim-tam se trudi,
Hoće da sinke svoje prebudi;
(Štoos, 1970: 230)

- **Matoševe slike žene-domovine:**

- **funkcija:** način prevođenja ideološkog svjetonazora u estetske činjenice
- **žena u svim uzrastima i ulogama:**
  - majka
  - djevojka
  - žena (ljubavnica)
  - starica (baba)

- **MAJKA-DOMOVINA**

- **simbol i alegorija** Matoševe ideje nacije

- **funkcija:**

- **apoteoza** ideje nacije

- **estetizacija** ideje nacije

- **primjer:** postumno objavljena pjesma *Gospa Marija*; organizirana estetska struktura

Ima jedna mala gospa Marija,
Što sve mi draža biva što je starija.

Jer ona me je prvog trudno rodila,
Za ručicu me slabu prva vodila.

Prva me na ovom svijetu volila,
Prva se za mene Bogu molila,

Kupala me suzom, Bog joj platio,
Anđeo joj suzom suzu vratio,

Dojila me mlijekom svoje ljubavi,
Učila me ovaj jezik ubavi,

Kojim ću i onda slatko tepati,
Kada ću za plotom možda krepati.

Samo tebe volim, draga nacija,
Samo tebi služim, oj, Kroacijo,

Što si duša, jezik, majka, a ne znamen,
Za te živim, samo za te, amen!

(V: 120)

- dva dijela:

- ❖ prvih šest dvostihova posvećeno konkretnoj osobi, Matoševoj majci

- ❖ posljednja dva dvostiha naciji Kroaciji:

- primordijalna majka-domovina („jezik, duša, majka, a ne znamen“)

- apsolut („Za te živim, samo za te, amen!“)

- estetska osebnost pjesme:

- ❖ razvijanje teme majke od konkretnoga adresata prema simboličnomu konstruktu
- ❖ dvostihovi s trosložnim rimama koje obuhvaćaju cijele riječi osim prvoga fonema i fonemskih skupova
- ❖ semantički kontrast
  - visokoga / svetoga (majka-jezik-nacija)
  - niskoga / profanoga (sin litalica koji će „za plotom možda krepiti“)

❖ **složena estetska struktura:**

- originalna i tradicionalna
- referencijalna i simbolična
- osobna i citatna
- primordijalna i duhovita
- ontologizacija i apoteoza nacije
  - ✓ gube ideološki naboj
  - ✓ postaju složenom estetskom činjenicom

- ŽENA-DOMOVINA

- **primjer:** sonet *1909.*

- potječe iz publicističkoga konteksta
    - objavljen na kraju feljtona *Gaj: Prigodom proslave u Krapini njegove stogodišnjice rođenja* 17. srpnja 1909.
    - autor motivira nastanak soneta ružnim snom o političkom stanju nacije, ističući Khuena-Héderváryja, godinu 1903. i Lepoglavu poznatu po kaznionici
    - sonet nastao na vrhuncu afere Veleizdajnički proces između dvaju članaka vezanih uz taj proces
      - ❖ *Kontrola Europe*, 1. i 3. 4. 1909.
      - ❖ *Zašto odoh?*, 13. 8. 1909.

- **pretpostavka:** političke frustracije uoči odlaska iz stranke
- **teza:** Matoševa kreativna moć da od neposrednih društvenih povoda stvori univerzalna umjetnička djela:

1909.

Na vješalima. Suha kao prut.

Na uzničkome zidu. Zidu srama.

Pod njome crna zločinačka jama,

Ubijstva mjesto, tamno kao blud.

Ja vidjeh negdje ladanjski taj skut,

Jer takvo lice ima moja mama,

A slične oči neka krasna dama:

Na lijepo mjesto zaveo me put!

I mjesto nje u kobnu rupu skočih

I krvavim si njenim znojem smočih

Moj drski obraz kao suzama.

Jer Hrvatsku mi moju objesiše,

Ko lopova, dok njeno ime briše,

Za volju ne znam kome, žbir u uzama!

(V: 11)

- bogata estetska obradba političke teme:
  - ❖ **alegorija** obješene žene-domovine
    - seljanke („ladanjski skut“)
    - dame
    - s prisnim licem pjesnikove „mame“
  - ❖ **kontrast** (zločin – ljepota žene)
  - ❖ **sarkazam** („Na lijepo mjesto zaveo me put!“)
  - ❖ **semantički obrat** u kojemu lirski subjekt sam skače „u kobnu rupu“
  - ❖ **zvukovna orkestracija**

- BABA-DOMOVINA

- **primjer I:** piljarica Pepica Pogačić iz proze *Kip domovine leta 188**

- **citatni predložak:** Štoosov *Kip domovine vu početku leta 1831.*

- **razlika:**

- ❖ Štoosova žena-domovina

- propala kraljica

- navješćuje buđenje nacije

- ❖ Pepica – baba-domovina

- piljarica „junačkoga srca“

- sjeća se „sionoga bana“

- groteskna smrt u povrću

○ **primjer II:** Bara iz soneta *Grički dijalog* (1909):

Čuju, gospon, zakaj nečeju
Naši ludi bit za bana zdigani,
Zakaj naši novci drugom tečeju?
– Čkomi, Bara, nismo dost prefrigani!

Dragi gospon, naj mi rečeju,
Zakaj naši ludi jesu cigani,
Zakaj v Peštu našu zemlu vlečeju?
– Čkomi, Bara, čkomi, mi smo frigani!

A po nebu čudnim slovima
Oblacima jesen govori.
Teče veče tihim snovima.

Prestaše već stari dobri govori
U susjednoj kući, samo viri kapica
Gdje već spava Bara i japica.

(V: 62)

- Bara – **alegorija babe-domovine**
- **kontrast visokoga** (politika) i **niskoga** (razgovor „purgera“ u krevetu)
- **humor i groteska**
  - protest („Zakaj naši novci...“)
  - usnivanje („samo viri kapica“)
  - Matoševa **rodna ideologija i ideja nacije**
    - postaju estetske činjenice
      - ✓ simbolizacija, alegorizacija
      - ✓ humor, groteska, karikatura

4. ESTETICISTIČKI STILOVI EPOHE MODERNE

- Matošev umjetnički opus obilježili esteticistički stilovi epohe oko 1900.

- **konglomerat stilova:**

- impresionizam
- simbolizam
- neoromantizam
- dekadencija
- secesija

- **kontrapunkt:**

- humor, groteska, karikatura
- estetika ružnoga

- **Putopisi:**

- „SVEUKUPNA UMJETNINA“
- jedinstvo **SVIH ŽANROVA I STILOVA**
- **ideja i estetska praksa krajolika**

- **Dijakronijski rez:**

- **RANI PUTOPISI**

- *Pismo iz Ženeve, Kod kuće, Oko Lobora*
    - doba europskih lutanja do 1908.
    - jedinstvo esteticističkih stilova i humora, groteske

○ KASNI PUTOPISI:

- *Iz Samobora, Oko Rijeke, Lijepa naša domovina, Ladanjske večeri, Oko Save)*
- nakon povratka u Hrvatsku 1908.
- politička scena:
  - slabi ideja kroatizma
  - jača ideja jugoslavizma
- Matoševi putopisi:
  - jačaju prirodni krajolici
  - jačaju simbolizam i sececija

- **Primjer I:** Rani putopis *Oko Lobora* (1907)
  - pet strukturnih jedinica
  - konglomerat svih žanrova i stilova
  - estetizacija najdubljege sloja ideje nacije: krajolika

1. Lirski ulomci

- provodni motiv *oblaka* (devet puta)
- **impresionizam** (*sivi, teški, mutni...*)
- estetska praksa krajolika: **prirodni etnolik**

2. **Kontrast između Hrvata i Srba**

- **kulturni model nacije I.**

- ❖ **nacionalni stereotipi**

- ❖ **feljtonistički diskurs**

3. **Dva dvorca: Oštrc-grad i Lobor**

- **kulturni model nacije II.**

- ❖ **kulturni etnolik**

- Oštrc – **neoromantizam**

- Lobor – **dekadencija**

4. Fantastična groteska i humor

- **fantastika:** autor pali Lobor
- **groteska:** leti u balonu u Zagreb
- **humor:** šali se na račun svoga putopisa

5. Epilog

- **idila** (motiv oblaka)
- **groteska** (motiv svinje: „ukusna i korisna životinja)

- **Primjer II.** Kasni putopis *Ladanjske večeri* (1911)

- **apsolutizacija ideje krajolika**

- bujanje esteticističkih stilova
- idilične strukture

Karanfile, crveni i mirišljivi, tu u travi mi smo braća! Oblaci, tihe čerge i karavane oblačne, naši pustolovni putovi i efemerne sudbine su zajedničke! Zemljo, sveta grudo pradjedovska, ja sam tek kaplja tvoje izmučene krvce, listak tvog starodrevnog drveta, nova karika u nizu tvojih grobova, kukavni atom u kompleksu tvojih nesreća, i osjećam da nikad nikakva hrvatska usta neće znati iskazati hijerogliffe onih tvojih riječi pred kojima zapanjen i orajen ležim kao pred idolom u iskonskom mucanju i mirodijskom mirisu tvoga šarenoga cvijeća. (V: 199)

- **ideološki diskurs**

- **predosjećaj propasti ideje kroatizma** uoči Prvoga svjetskoga rata
- **dijagnoza-prognoza:** Hrvatska je zemlja:

(...) politike bez političara, literature bez književnika, omladine bez mladosti, (...) ekonomia bez ekonomije, seljaka bez grunta, sela bez seljaka, učitelja bez plaće, knjiga bez čitalaca, kazališta bez drame, (...) đaka bez ispita, novinara bez pismenosti, (...) sabora bez parlamentarizma, (...) rodoljuba bez hrvatstva, (...) generala bez vojske, (...) zločina bez kazne, (...) skandala bez kompromitovanja, (...) zemlje bez naroda, naroda bez zemlje, Hrvatske bez Hrvata! (V: 199)

IV. MATOŠEVA IDEJA NACIJE U DOBA GLOBALIZACIJE

- **Sudbina ideje kroatizma u 20. st.**
  - **propala 1918.:** stvaranje Jugoslavije
  - **ostvarena 1991.:** stvaranje neovisne Hrvatske

- **Sudbina Matoševe ideje nacije u 21. st.**
  - **politički model nacije: ulazak u EU**
    - **Isto:** ograničeni politički suverenitet
      - ❖ 1102. Pacta conventa
      - ❖ 1712. Pragmatička sankcija
      - ❖ 1918. Jugoslavija
      - ❖ 2013. EU
    - **Razlika:** E U nije
      - ❖ totalitarno carstvo, nego
      - ❖ demokratsko i ekonomsko

- **kulturni model i primordijalni elementi** (ideja krajolika)
  - **nisu u nadležnosti EU**
  - **niša** za nacionalni identitet

- EU propisuje
  - ❖ ulov ribe
  - ❖ zakrivljenost krastavaca
  - ❖ pečenje rakije

- EU ne propisuje:
  - ❖ kojim će se jezikom pisati znanstveni članci i projekti
  - ❖ kakvo će pismo stajati na Ovčari
  - ❖ hoćemo li prodati Matošev krajolik (šume i vode)

K R A J

Matoševa poruka o ideji nacije u doba globalizacije:

I dok je srca, bit će i Kroacije!

(V: 16)

HVALA NA POZORNOSTI!